

Evropa národních stereotypů

Z mezinárodních výzkumů stereotypů vyplývá, že „**typický Čech**“ je nevyrovnaný a obtížně snáší stresové situace

Instalace **Entropy** v Bruselu rozbouřila debaty o tom, jak jsou vnímání občané jednotlivých zemí unie. Dílo Davida Černého však více než o stereotypech a Evropě vypovídá o něm samém.

**SYLVIE KOUŘILOVÁ
MARTINA HŘEBÍČKOVÁ**

Motto Evropské unie „United in diversity“ se dá do češtiny překládat jako „sjednocení v různosti“. Vyjadřuje rozličnost kultur, tradic a jazyků v jednotlivých zemích Evropské unie, které se spojily, aby vytvořily oblast míru a prosperity. Této „různosti“ předseda od ledna letošního roku Česká republika, která si jako motto svého předsednictví zvolila „Evropa bez bariér“.

Na přelomu roku panovaly pochyby, zda Česko jako jedna z nových členských zemí může předsednictví zvládnout. V období, kdy se EU potýkala s přerušovaným dodáváním plynu z Ruska a válkou na Blízkém východě, odhalili Češi v bruselském sídle Rady EU výtvarné dílo „Entropa“. Autor instalace David Černý se pokusil v Entropě zobrazit národní stereotypy, které mají představovat onu evropskou „různost“. Základní myšlenkou jeho projektu bylo vysmívat se bariérám, které představují představy vůči obyvatelům jednotlivých států EU. Bouřlivé debaty, které se kolem zveřejnění instalace vedou, zastínily politické i diplomatické kroky předsednické země.

Vyvolat diskuzi o národních stereotypy bylo ostatně výtvarnickým záměrem. Nakořím se Černého instalace setkala v mezinárodním měřítku s pochopením či odsouzením, je těžké odhadnout. Například protesty Bulharska vedly k zakrytí tureckého záchodu, který zemi symbolizoval. Reakce na instalaci Entropy ukázaly, že národní stereotypy jsou citlivým tématem. Zvláště pokud jsou prezentovány osobou „zvenčí“, mohou být chápány jako pokus o zesměšnění.

Národní stereotypy lze obecně rozdělit na autostereotypy – sdílené představy o vlastnostech příslušníků vlastního národa – a heterostereotypy – sdílené představy o vlastnostech jiných národů. Národní stereotypy nepředstavují určitou sumu neměnných charakteristik – mění se s úhlem pohledu nositele stereotypu, s jeho zkušeností s lidmi určité národnosti a také s jeho aktuálními cíli. Perspektiva ztvárněných stereotypů se také mění s osobní zkušeností jediného autora. Nic neříkáji spodobnění Litvy („kdybychom měli hory“) kontrastuje s osobní zkušeností z dovolené v Bulharsku. Se zeměmi, ke kterým máme blízko ať už geograficky či povahou našich zkušeností, spojujeme více stereotypních charakteristik než se zeměmi nám vzdálenými.

Kategorie v Entropě

V rámci Entropy je patrný rozdílný přístup ke zpracování stereotypů jednotlivých zemí. Vybrané výroky prezidenta Klause mají se stereotypy charakterizujícími Česko jako celek jen málo společného. Parodují sice jednoho z našich představitelů, ale od pojetí zbývajících zemí se odlišují. Hlasy ze zahraničí navrhuji pro Českou republiku spíše obraz Švejka koupajícího se v pivu.

Slovy Davida Černého spojuje ztvárnění dvaceti sedmi členských států EU „hravá analýza národních stereotypů“ ve snaze originálně charakterizovat kulturní identitu zemí Evropské unie. Některé stereotypy odrážejí dějiny znázorněných zemí. Litevci močí směrem k bývalým okupantům – Sovětskému svazu. U jejich estonských sousedů nalezneme komunistickou minulost parafrazovanou pomocí zmodernizované verze srpu a kladiva. Koloniální minulost na dřevěné desce Portugalska připomínají kusy masa ve tvaru jeho bývalých kolonií – Brazílie, Angoly a Mosambiku.

Jiné stereotypy reflektují aktuální politicko-spoločenská témata. Nad zatopeným Nizozemskem se tyčí věže minaretů odkazující k přílivu imigrantů muslimského vyznání. Francii zakrývá transparent s nápisem „Stávka“ a na území Rakouska, známého to odporce atomové energie, čas od času vypouští páru chladicí věže atomové elektrárny.

Další kategorie znázorněných stereotypů zrcadlí hodnoty převládající v dané zemi. Polští kněží vztyčují duhovou vlajku hnutí za práva homosexuálů, zatímco italská fotbalisté si narcisticky hledí svých míčů. Početnou skupinu zobrazených stereotypů reprezentují produkty spojované s jednotlivými zeměmi. Švédsko je znázorněno kartonovou krabicí z IKEA, Belgie symbolizuje načatá krabice čokoládových pralinek, na území Maďarska se tyčí Atomium z melounů propojených čabajkou a Dánsko pokrývájí obrazce vytvořené ze stavebnice Lego (uvěříme-li Černého mystifikaci na druhou a v obrazcích nebudeme hledat proroka Mohameda).

Jaký je typický Čech

V rámci psychologie jsou národní stereotypy pojímány jako vlastnosti typických představitelů určitých zemí. Vznikají zobecněním znalostí, které máme o příslušných jednotlivých národů, odrážejí socioekonomické podmínky dané země, její historii, zvyky, mýty, legendy a hodnoty. Na šíření národních stereotypů se podílejí média, výchova a také třeba vtipy, které si o různých národech vyprávíme. Vědci se snaží nalézt odpovědi na otázky, zda takové typické vlastnosti spojující charakter obyvatelů určité země vůbec existují a jestli se shodují s tím, jak sami sebe vidí lidé v dané zemi.

Jeden z doposud nekomplexnějších výzkumů národních stereotypů byl v roce 2005 publikován v prestižním americkém časopisu *Science*. Jeho autory je mezinárodní tým 86 vědců z 65 institucí ze 45 zemí. V České republice se na výzkumu podílela Martina Hřebíčková z Psychologického ústavu Akademie věd ČR. Mezinárodní projekt pod vedením Antonia Terracciana a Roberta McCrae z Národního institutu stárnutí v USA se pokusil odpovědět na otázku, zda jsou představy o příslušnících jiných zemí pravdivé, nebo jde o pouhé konstrukty naší mysli, které neodrážejí realitu.

V první fázi výzkumu byly bezmála čtyři tisíce vysokoškolských studentů v jednotlivých zemích požádány o posouzení vlastností typického občana své země. Jejich úkolem bylo zhodnotit, do jaké míry je typický občan psychicky vyrovnaný, spole-

Reální Češi sice nejsou tak neurotičtí jako stereotypně vnímaný typický Čech, přesto jsme mezi zeměmi, jejichž obyvatelé jsou spíše psychicky labilní, úzkostní a depresivní. Psychickou nevyrovnaností se podobáme dalším Slovanům (Rusům a Polákům).

”

český, otevřený novým zkušenostem, přívětivý k druhým lidem a svědomitý při plnění povinností. V další fázi výzkumu respondenti posuzovali vlastnosti svých příbuzných, přátel nebo známých. V závěru vědci srovnali vlastnosti typického představitele vlastní země s vlastnostmi reálných osob dané národnosti.

Na základě výsledků bylo možné zjistit, jaké vlastnosti Češi připisují typickému představiteli své země. Stereotypně vnímaný typický Čech je podle názoru českých vysokoškola-

ků psychicky nevyrovnaný a obtížně snáší stresové situace. Přibližně stejnou míru nevyrovnanosti připisují typickému představiteli vlastní země i slovenští a polští účastníci výzkumu. Jako nejvíce psychicky vyrovnané posuzovali typické představitele své země studenti na Filipínách, v Kanadě a na Novém Zélandu.

Typického představitele Česka si dále představujeme spíše jako málo družného, neaktivního a nedostatečně se prosazujícího. Podobně se vnímají i naši nejbližší sousedé – Slovinci, Němci a Poláci. Jako nejdružnější a neaktivnější byl posuzován stereotyp Portoričanů, Australanů a Španělů. Ještě uzavřenější než Středoevropané byli například Estonci, Japonci nebo francouzsky mluvící Švýčari.

V otevřenosti vůči novému není „typický Čech“ posuzován jako vyhraněný novátor nebo naopak tradicionalista – stejně jako typický Polák nebo Slovák. Nemá výraznou potřebu vyhledávat rozmanité zkušenosti, není však vůči novinkám ani zcela uzavřený. Za největší novátory se pokládají Rusové a Indové. Naopak jako nejvíce konzervativní byli posuzováni Japonci, ale také Turci nebo Chilané.

„Typického Čecha“ v nepřívětivosti předčili pouze Libanonci, Američané, Argentinci a typičtí obyvatelé Hongkongu. Účastníci české části mezinárodního výzkumu jej hodnotili jako nepřátelského, neústupného, neochotného pomáhat druhým, povýšeného, na sebe zaměřeného a necitlivého. Naopak jako nepřívětivější vidí typické představitele vlastní země účastníci

považovali za konzervativního a obávajícího se změny. Přitom ve skutečnosti ze všech zúčastněných zemí nejvíce upřednostňují změny a vítají rozmanitost. Rozporná zjištění jsme zaznamenali také o Česích. Zatímco stereotyp Čecha charakterizuje malá přívětivost, hrubost a nadutost, reální Češi dosáhli ve srovnání s příslušníky ostatních zemí nejvyšší míry přívětivosti. Máme pro druhé pochopení, projevujeme druhým přízeň, jsme ochotni nezištně pomáhat a snažíme se předcházet konfliktům.

Sociální vědci měli vždy pochybnosti o správnosti národních stereotypů. Výsledky mezinárodního výzkumu nyní přinesly

Zatímco pro stereotyp Čecha je typická malá přívětivost, hrubost a nadutost, reální Češi dosáhli ve srovnání s příslušníky jiných zemí nejvyšší míry přívětivosti. Jsme ochotni nezištně druhým pomáhat a snažíme se předcházet konfliktům.

”

důkazy o tom, že ve většině ze zkoumaných zemí nekorespondují představy o typickém představiteli vlastní země s vlastnostmi reálných lidí v dané zemi. Je ale možné, že příslušníci jiných zemí dokážou odhadnout národní stereotyp svých sousedů přesněji. Na tuto otázku zmiňovaný mezinárodní výzkum neodpověděl. O její zodpovězení usilují autorky textu, které zkoumají národní stereotypy v České republice a jejich čtyřech sousedících zemích. Dosud se do jejich mezinárodního výzkumu národních autostereotypů zapojilo více než sedm tisíc respondentů na osmi univerzitách v Česku a jedenácti univerzitách v zahraničí.

Kdo se bojí zesměšnění

Mezinárodní výzkumné projekty jsou významné nejen tím, že získané poznatky mají větší zobecnitelnost, ale také umožňují srovnávání jednotlivých zemí. Proč Bulhaři a další národy reagovali na Entropu tak, jak reagovali? Při hledání odpovědi může napomoci jiný rozsáhlý mezinárodní výzkum, který se zaměřil na zkoumání gelotofobie.

Gelotofobie (z řeckého *gelos* = smích) je definována jako strach ze zesměšnění. Při kontaktu s druhými jsou lidé se sklonem ke gelotofobii ostražiti, a pokud zaslechnou ve svém okolí smích, podezřívají druhé, že se smějí na jejich účet. Nevnímají smích pozitivně jako možný způsob uvolnění, relaxace a zábavy, ale jako agresi. Autoři tohoto konceptu Willibald Ruch a René Proyer z univerzity v Curychu iniciovali mezinárodní výzkum gelotofobie v 73 zemích světa.

Zatímco Česko nepatří k zemím, jejich obyvatelé se obávají zesměšnění, Bulharsko je po Iráku, Egyptu a Jordánsku zemí, jejíž obyvatelé na zesměšnění reagují ze všech zemí zařazených do této studie nejvýrazněji. Vyhýbají se místům, kde byli zesměšněni, a lidem, kteří je zesměšňovali. Také jim delší dobu trvá, než se z nepřijemných pocitů, které v nich zesměšňování vyvolalo, vzpamatují. Instalace „Entropa“ tak není podnětem k zamýšlení pouze kvůli zobrazeným národním stereotypům, ale také díky reakcím na jejich veřejné odhalení.

Vláda si projekt Davida Černého vybrala díky jeho originálnímu návrhu, který sliboval koláž pohledů umělců z různých zemí EU. Jak se později ukázalo, Černý právě na tuto stránku svého projektu rezignoval a instalaci vytvořil sám. Ztvárnění národních stereotypů v Entropě tak reprezentuje zaujatý pohled jediné kultury, což popírá její zamýšlené vyznění. Národní stereotypy zde neilustrují kulturní rozdílnost zemí EU a neříkají nám nic o bariérách v hlavách Evropanů. Nicopředsedním ilustruje stereotypní svět a bariéry v mysli Davida Černého.

Autorky jsou psychologičky, pracují v Psychologickém ústavu AV ČR, v.v.i.

Foto ČTK, koláž LN/Jarmila